

УДК 334.764.2

Торосян Г.А.

*аспірант кафедри економіки праці та розвитку сільських територій
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У ПИТАННІ РОЗВИТКУ ТА ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ КООПЕРАЦІЇ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Стаття присвячена висвітленню питання щодо вивчення досвіду зарубіжних країн у веденні сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Проаналізовано стан обслуговуючої кооперації в аграрному секторі зарубіжних країн та основні елементи та принципи їх підтримки з боку держави. Наведено структуру сільськогосподарського виробництва України, сучасний стан національної кооперації та її необхідність за існуючих умов, базуючись на узагальненні світового досвіду з цих питань. Надано пояснення місця сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в питаннях розвитку сільських територій України.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарська кооперація, сільськогосподарська обслуговуюча кооперація, сільськогосподарський кооператив, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, сільська територія, розвиток села.

Торосян А.А. ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН В ВОПРОСЕ РАЗВИТИЯ И ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ОБСЛУЖИВАЮЩЕЙ КООПЕРАЦИИ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

Статья освещает вопросы изучения опыта зарубежных стран в ведении сельскохозяйственной обслуживающей кооперации. Проанализировано состояние обслуживающей кооперации в аграрном секторе зарубежных стран и основные элементы и принципы их поддержки со стороны государства. Приведена структура сельскохозяйственного производства Украины, современное состояние национальной кооперации, а также ее необходимость при существующих условиях, основываясь на систематизации мирового опыта в этих вопросах. Дано объяснение места сельскохозяйственной обслуживающей кооперации в вопросах развития сельских территорий Украины.

Ключевые слова: кооперация, сельскохозяйственная кооперация, сельскохозяйственная обслуживающая кооперация, сельскохозяйственный кооператив, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, сельская территория, развитие села.

Torosian H.A. THE EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES IN THE DEVELOPMENT AND STATE SUPPORT OF AGRICULTURAL SERVICE COOPERATION IN THE CONTEXT OF THE OF RURAL AREAS DEVELOPMENT

This article is dedicated to the study of the experiences of conducting agricultural service cooperation in foreign countries. We analyzed the status of service cooperatives in the agricultural sector of foreign countries and the basic elements and principles of their support from the State. In the article analyzed the structure of the agricultural production in Ukraine, the current state of national cooperation, as well as its necessity in the prevailing conditions, based on the systematization of the world experience in these matters. It is explained the place of agricultural service cooperative in the rural development of Ukraine.

Keywords: cooperation, agricultural cooperation, agricultural service cooperation, agricultural cooperatives, agricultural service cooperatives, rural areas, rural development.

Постановка проблеми. Останніми роками в Україні концентрація земель зосередилась в розпорядженні великих вертикально інтегрованих аграрних підприємств, тобто агрохолдингів. При цьому є думка, що такий спосіб ведення національного сільськогосподарства, чи не єдиний вірний для країни, і лише він може забезпечити створення робочих місць на селі, виробництво конкурентоспроможної продукції та процвітання аграрної галузі країни в цілому. Проте треба зауважити, що агрохолдинги в Україні займаються переважно виробництвом високорентабельної продукції рослинництва, зокрема вирощуванням озимих, сояшнику, ріпаку тощо, зовсім не приділяючи уваги розвитку таких матеріально- та трудомістких галузей сільського господарства, як тваринництво, зокрема м'ясне та молочне скотарство, рибне господарство та плодово-овочева галузь рослинництва, що призвело до фактичного їх занепаду. Вирощування ВРХ, молочне скотарство, плодово-овочева та плодово-ягідне рослинництво зосереджено переважно у господарствах населення, які не в змозі самостійно, без державної підтримки забезпечити країну достатнім рівнем продукції високої якості та товарності. Як один із інструментів вирішення цієї проблеми, в рамках територіальних сільських громад, доцільно розглядати сільськогосподарську обслуговуючу кооперацію, тобто добровільне об'єднання сільськогосподарських товаровиробників, зокрема особистих селянських господарств (що фактично виступають основними виробниками

сільськогосподарської продукції) як базують ресурс з метою задоволення їхніх економічних, соціальних та інших потреб. Орієнтуючись на зарубіжний досвід розвинених країн, доцільно стверджувати, що обслуговуюча сільськогосподарська кооперація, дасть більше можливостей у виробництві та реалізації продукції, створить нові робочі місця, дасть поштовх до відродження села та впливатиме на розвиток та зміцнення національної економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вигляді системних та ґрунтовних досліджень феномену кооперації, теорії та практики зробили такі науковці: Ш. Фур'є, Ф. Бюше, Л. Блан, Т. Мор, К. Левицький, Б. Мартос, К. Мацієвич, Х. Барановський, С. Бородаєвський, М. Туган-Барановський, О. Чаянов, Ю. Павликовський та ін. Серед сучасників, що займаються проблемами національної кооперації, вивченням зарубіжного досвіду кооперації та її розвитку, необхідно відзначити таких науковців: В.К. Терещенка, В.В. Зіновчука, М.Й. Маліка, Л. Молдован, О. Могільний, В. Гончаренко, О. Крисального, Ф. Горбонос та ін.

Постановка завдання. Враховуючи сучасну незбалансовану структуру сільського господарства, все більший занепад села та економіки загалом, доцільно шукати інструменти до їх розвитку, збалансування та відродження. Одним із таких інструментів є сільськогосподарська обслуговуюча кооперація. Орієнтуючись на зарубіжний досвід країн з

передовою економікою, які широко використовують переваги обслуговуючої кооперації, можна побачити, наскільки більш збалансованою та ефективною є виробнича та соціальна сфери, в сільській місцевості в цих країнах.

Мета дослідження – вивчення найкращого досвіду провідних зарубіжних країн щодо створення, діяльності та підтримки обслуговуючої кооперації як одного із основних механізмів сталого розвитку сільських територій та економіки країни в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи структуру валового виробництва сільськогосподарської продукції України, варто зазначити, що частка сільськогосподарських підприємств становить 44,9% від усієї кількості виробництва, а решту – 55,1% – виробляють саме господарства населення, в основному це плодово-овочеве, плодово-ягідне та виробництво продукції тваринництва, зокрема м'ясне та молочне скотарство.

Станом на початок 2015 року індекс достатності споживання населенням м'яса склав усього 68%, молока – 59%, фруктів та ягід – 58%, риби – 56%, а імпортозалежність по м'ясу склала 8,6%, фруктам та ягодам – 38,1%, рибі – 75,4%. Частка продукції тваринництва у раціоні українця в середньому становить 28,9%, при гранично допустимій нормі 55%, тобто майже в 2 рази менше від встановленого критерію, а індикатор економічної доступності продуктів харчування становить у середньому 53,6%, при тому, що гранично допустиме значення – 60% [1].

Розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є важливим напрямом підтримки продовольчої безпеки країни, розбудови та зміцнення конкурентоспроможності агропромислового сектору економіки, особливо матеріаломістких та трудомістких галузей, а також соціально-економічного розвитку сільських територій. Є багато програм розвитку національної обслуговуючої кооперації, які мають декларативний характер, проте механізмів їх реалізації немає, вони існують лише формально. Створення мережі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів стримується цілим рядом негативних чинників, а саме: недостатня ресурсна база для формування належного матеріального забезпечення, недосконалість та неузгодженість законодавства України з даного питання, низький рівень обізнаності сільських жителів щодо сутності та принципів кооперації, недобросовісність виконавчих органів влади, а також відсутність ефективних форм державної підтримки та регулювання. Саме тому слід звернути увагу на зарубіжний досвід провідних країн світу у розбудові, становленні та діяльності сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, адже їх практика вже напрацювала механізми державної підтримки та регулювання діяльності кооперативних організацій.

У країнах – членах ЄС найбільшою є група заготовчих, переробних та збутових (оптових та роздрібних) кооперативів, які спеціалізуються на молочному і м'ясному скотарстві, з реалізації насіння деяких сільськогосподарських культур тощо. Нині дуже мало збутових кооперативів, які продають сировину в чистому вигляді, майже завжди її піддають певній обробці, пакують тощо.

У багатьох країнах кооперативами здійснюється переробка майже всього товарного молока, до прикладу, у Данії ця частка становить 90% і таку ж частину сиру та масла виробляють на експорт. У країнах Скандинавії, зокрема у Фінляндії, кооперативи приймають найбільшу участь у переробці м'яса та

молока – 80% реалізації усієї продукції на внутрішніх та зовнішніх ринках сільськогосподарської продукції здійснено саме обслуговуючими кооперативами, що є одним із найвищих показників серед кооперативів інших країн. У Нідерландах обслуговуючі кооперативи реалізують понад 80% від кількості усього товарного молока, майже всі овочі, 95% фруктів і 90% вовни, 90% вершкового масла, 85% сиру тощо [3, с. 56].

У Франції і ФРН кооперативами охоплені не всі фермерські господарства, але ними реалізується на внутрішньому і зовнішньому ринках половина продукції аграрного сектора. У Франції кооперативи виробляють і збувають на міжнародному ринку до 70% вина, також велика частка їх у випуску спирту та оливкової олії.

Кооперативи з переробки сільгоспсировини досягають глибокої її переробки на основі безвідходних технологій. У Данії окрім великих м'ясокомбінатів кооператорам належать і невеликі підприємства з переробки відходів продукції тваринництва, ефективність і високу рентабельність яких засвідчує те, що вартість виробленої ними продукції становить близько 20% сумарної вартості продукції всіх м'ясокомбінатів.

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи також займаються оптовими закупівлями засобів виробництва з метою постачання їх у господарства своїх учасників, це є друга велика група кооперативів – постачальницькі, які в окремих випадках можуть займатися і реалізацією деяких видів сільгосппродукції. Так, у Швеції і Фінляндії дана група кооперативів постачає фермерам близько 60% засобів виробництва. У Франції та ФРН такі кооперативи постачають близько 50% добрив та кормів, також у Франції через них надходить майже 2/3 насіння зернових культур, а у ФРН на кооперативи фермерів припадає 36% продажу сільськогосподарської техніки та обладнання і 44% пального [3, с. 57].

У Франції сільськогосподарські кооперативи звільнені від податку на прибуток. Тут функціонує 3500 сільськогосподарських переробно-збутових кооперативів, 13300 кооперативів спільного використання сільськогосподарської техніки, розповсюджені кооперативи, котрі надають послуги зі штучного осіменіння ВРХ. Французькі кооперативи надають більш як 520 тис. робочих місць, а їхній товарообіг становить близько 77-80 млрд євро в рік. На кооперативи у Франції припадає майже 60% збуту сільськогосподарської продукції. Найбільше кооперативами охоплено збут зерна – 67-70%, свинини – до 65%, понад 50% від валового виробництва молока [5].

Переробними кооперативами Франції забезпечується до 45% загального обсягу харчової продукції. Кооператив створює значну частину у виробництві продуктів харчування, забезпечує розвиток конкурентного середовища, чим покращує економічні взаємини між фермерами та приватними переробними підприємствами.

У Канаді, як і в Євросоюзі, сільськогосподарські кооперативи відіграють ключову роль у аграрному секторі економіки, займаються постачанням виробничих ресурсів для фермерів, переробкою і збутом зерна та олійних культур, молока, м'яса, фруктів, овочів, меду та кленового сиру.

Наймасштабнішою групою кооперативів за обсягами продажу в Канаді є сільськогосподарські збутові кооперативи, які на практиці є переробно-збутовими кооперативами, здебільшого це сучасні підприємства, які використовують новітні техноло-

гії для переробки і додавання вартості сільськогосподарській продукції, також вони часто постачають своїм учасникам засоби виробництва. У Канаді через кооперації здійснюється переробка та реалізація 42% від усього виробленого молока та збут понад 50% яєць і птиці. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація в Канаді постійно розвивається і прогресує. Так, останнім часом там з'явилися кооперативи нового покоління, основним принципом яких є те, що члени повинні укладати обов'язкові угоди про постачання, відповідно до яких вони мають право і зобов'язані поставити кооперативу визначену кількість сільськогосподарської продукції. Також від них вимагається інвестувати в кооператив пропорційно до кількості продукції, яку вони постачатимуть кооперативу, але крім членів у кооператив можуть входити й інші інвестори.

Також великою групою кооперативів Канади є постачальницькі. Сільськогосподарські постачальницькі кооперативи забезпечують своїх учасників нафтопродуктами (на 52%), хімікатами і добривами (на 13%), кормами для тварин (на 14%), насінням, будівельними матеріалами та іншими засобами виробництва [3, с. 59].

У Канаді налічується понад 1300 діючих сільськогосподарських кооперативів, членами яких є більш ніж 340 виробників, які забезпечують близько 30 тис. осіб робочими місцями.

Виручка від діяльності 291 збутового канадського кооперативу становить 9,3 млрд канадських доларів на рік, 235 постачальницьких кооперативів мають річний дохід у розмірі 6,1 млрд канадських доларів. Інші сільськогосподарські кооперативи отримують річний дохід у сумі близько 600 млн канадських доларів.

Як і в ЄС, кооперативи в Канаді є некомерційними організаціями щодо своїх членів, тобто вони діють не в інвестиційних цілях, а з тим, щоб забезпечити надання якісних послуг своїм членам.

Кооперативна форма господарської діяльності широко представлена майже у всіх галузях економіки Польщі. Після вступу країни в ЄС та відкриття аграрного ринку на розвиток сільськогосподарської кооперації та аграрного сектору загалом суттєвий вплив чинять зовнішньоекономічні фактори. Інвестори будують птахофабрики з вирощування бройлерів, не приділяючи уваги розвитку кормової бази (оскільки іноземні інвестори не зацікавлені у вирощуванні зернових культур), завозячи готову продукцію із своїх країн, при чому технологічний процес повністю розрахований на використання комбікормів іноземного походження. Саме тому при виникненні несприятливих сигналів на ринку, існує загроза для сталого розвитку економічної діяльності птахофабрик, через неможливість їх миттєвого переведення на польський корм. Проте ці загрози не зупиняють розвиток кооперативного руху в сільському господарстві Польщі. І хоча кількість кооперативів та їх членів у різних воєводствах відрізняється, якість виконаних робіт і наданих послуг не поступається іншим господарським структурам [4].

Також варто звернути увагу на зарубіжний досвід у сфері державної підтримки сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

Так, у Канаді діє урядова програма «Ініціатива з розвитку кооперативів», що здійснюється в співпраці з кооперативним сектором країни. Ця програма передбачає розвиток кооперативів, допомагає виробникам об'єднуватися і створювати нові кооперативи, розробляти і користуватися інноваційними спосо-

бами кооперативної діяльності. Успішні заявники в рамках цієї програми можуть отримати фінансування у розмірі до 75 тис. дол. США. До програми включено три основні і пов'язані між собою складові:

1) дорадчі послуги, які мають на меті забезпечити доступ до професійних і технічних послуг, необхідних для успішного відкриття чи посилення кооперативу;

2) розвиток досліджень і знань, які ставлять перед собою ціль у заохоченні до досліджень та розробки проектів, з кооперативних питань;

3) інноваційні кооперативні проекти, які здійснюються у пріоритетних сферах, визначених державою, і внаслідок реалізації яких накопичується передовий досвід і набуваються необхідні навички тощо [5].

У США головним механізмом державної політики щодо підтримки кооперації є кооперативне законодавство. Широко застосовується кредитна форма підтримки доходів фермерів шляхом зменшення процентної ставки за позику, відшкодування певної частини позики державою, звільнення від сплати боргу в перші роки після отримання кредиту, продовження строку повернення тощо. Держава займається науковим та інформаційним забезпеченням діяльності кооперативних організацій, підготовкою кваліфікованих кадрів, сприяє впровадженню науково-технічного прогресу у фермерських кооперативах.

Державною підтримкою кооперації в Німеччині є встановлення певного рівня заготівельних цін, дотування експортних поставок, обмеження виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції і стимулювання розвитку сільських територій. Держава надає фінансову допомогу офіційно зареєстрованим кооперативам та їхнім спілкам протягом п'яти років. У перший рік розмір фінансової допомоги кооперативним формуванням становить до 3% виручки від продажів кооперативу, у другий – 2%, в третій, четвертий і п'ятий – до 1%. Також здійснюється субсидування кооперативних об'єднань, за умови, що субсидія не повинна перевищувати у перший рік 60%, у другий – 40%, у третій, четвертий і п'ятий – 20% адміністративно-управлінських витрат кооперативу (включаючи кошти для одержання консультацій та для контролю за якістю одержаної продукції). При дотриманні усіх вимог договору об'єднання виробників упродовж перших семи років отримують цільову державну фінансову допомогу на капіталовкладення, яка не повинна перевищувати 25% інвестиційних витрат.

У Польщі підтримку кооперативів та інших об'єднань регулює Закон «Про групи виробників та їх об'єднань». Кооперативи сільськогосподарських виробників можуть розраховувати на фінансову допомогу за рахунок коштів, які призначені на організацію і підтримку їхньої адміністративної діяльності в перші п'ять років від дня адміністративного рішення, яке б підтверджувало кооперативам законодавчо визначені умови. Кооперативи оформляють відповідні документи для надання фінансової допомоги, яка може максимально виплачуватися 5 років від дня видання рішення [4].

Після розширення сфери діяльності і функцій кооперативи Франції отримали доступ для участі у багатьох програмах, які фінансуються за рахунок коштів бюджетів різних рівнів, зокрема, це підтримка кооперативних заводів з виробництва біопалива; фінансова підтримка придбання безпечного для навколишнього середовища устаткування; фінансова підтримка дій щодо підвищення якості продукції кооперативів; фінансова підтримка соціальних акцій кооперативів тощо.

У країнах Північної Європи діє урядова політика заохочення кооперативного руху. Держава має повноваження призупинити оподаткування кооперативів, з метою збільшення виробництва окремих видів сільгосппродукції, виділити прямі субсидії, як тимчасові заходи для стимулювання виробництва. Держава надає кооперативам кредити на модернізацію сільськогосподарського виробництва, купівлю земель, ремонт виробничих приміщень, будівництво доріг, придбання техніки [5].

Зарубіжний досвід свідчить, що різноманітні форми державної підтримки є вкрай важливими для розвитку кооперації, забезпечення рівноваги на ринку та збільшення можливостей економічного вибору для виробників сільськогосподарської продукції.

Висновки. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, в Україні, можуть виступити сильними гравцями на ринку, так як це сталося у багатьох економічно-розвинених країнах, але за умов належної державної підтримки, якої нині немає навіть для уже існуючих та діючих кооперативів.

Національна кооперація ще не має популярності серед власників фермерських та особистих селянських господарств. Об'єднання для спільної діяльності із переробки продукції, закупівлі та збуту є рідким явищем в Україні, через відсутність довіри та спільних інтересів між фермерами, недостатню обізнаність у цій сфері діяльності та недосконалу систему оподаткування, яка не вирізняє кооператив як особливу форму господарювання. Розвиток обслуговуючої кооперації в Україні залежить від мотивації та ініціативи учасників, розуміння між членами об'єднання, а також належної фінансової підтримки, сприятливої законодавчої та податкової політики зі сторони держави.

Законодавство України у питаннях розвитку кооперації потребує негайного оновлення. Найбільшими недоліками є безсистемність та невідповідальність. Закони України «Про споживчу кооперацію»,

«Про Кооперацію» та «Про сільськогосподарську кооперацію» в багатьох випадках суперечать положенням Податкового, Цивільного та Господарського кодексів України (наприклад, проблема подвійного оподаткування). Усе це чинить невідповідність принципам, статусу та меті діяльності обслуговуючих кооперативів. Також державна політика розвитку національної кооперації повинна бути спрямована не тільки на підтримку вже існуючих кооперативів, але і на створення нових перспективних кооперативних формувань. Виходячи з досвіду провідних країн, найпоширенішими та найефективнішими стають переробно-збутові обслуговуючі кооперативи, які додають вартості виробленій сільськогосподарській продукції та економічний ефект членам об'єднання, підвищує соціальну захищеність власників ОСГ, що безпосередньо впливає на розвиток сільських територій та економіку країни загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua>.
3. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація : навч. посіб. / уклад. Рудік О. ; консулт. Бондарчук В., Гриценко М. – 190 с.
4. «Щодо досвіду розвитку кооперації в аграрному секторі Польщі». Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/articles/424/#_ftnref2.
5. Досвід Канади та країн ЄС у сфері політики підтримки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації : аналітичне дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.prism.org.ua>.
6. Черевко Г.В. Фермерська кооперація в зарубіжних країнах / Г.В. Черевко. – Л. : ЛДСП, 1994.
7. Черевко Г.В. Перспективи кооперації в АПК України в умовах інтеграції в Європейський Союз [текст] / Г.В. Черевко, Ф.В. Горбонос // Економіка АПК. – 2006. – № 3.